РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента на дисертацію

Сарапій Мар'яни Миколаївни на тему

«МЕДІАТИЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора

філософії в галузі журналістики

Повномасштабна війна РФ проти України охоплює не лише збройне протистояння, а й екзистенційну боротьбу в гуманітарній та інформаційно-комунікаційній сферах. У цих умовах історична та колективна пам'ять перетворюються на стратегічний ресурс національної безпеки, інструмент деколонізації символічного простору та подолання імперських міфів.

Тема дисертаційної роботи М. М. Сарапій є надзвичайно актуальною, своєчасною та практично значущою. Дослідження присвячене комплексному вивченню того, як медіа та цифрові платформи перетворюються із пасивних ретрансляторів інформації на активних суб'єктів конструювання нових комеморативних практик і нової культури пам'яті в Україні. Особливої ваги праці надає поєднання загальнонаціонального контексту із глибоким локальним виміром – дослідженням медіатизації пам'яті безпосередньо у прифронтовому Запорізькому регіоні.

Прифронтові регіональні медіа сьогодні виступають первинним форпостом фіксації новітньої історії. Авторка дисертації, поєднуючи академічний аналіз із практичною журналістською діяльністю, переконливо обґрунтовує цю місію:

«Ми з вами зараз багато пишемо, знімаємо, показуємо про війну. І це абсолютно правильно, бо саме журналісти зараз документують історію війни, історію подвигу воїнів ЗСУ, волонтерів, пересічних українців, розповідаємо про людські долі, водночас фіксуючи злочини російських загарбників проти

людяності, проти нашої країни. Бо ніщо не повинне піти в забуття, навіть коли стане історією. Саме про це йдеться у моїй дисертації, де я розглядаю питання медіатизації пам'яті в запорізьких медіа. Тож в цьому плані моя робота і мої наукові дослідження тісно переплітаються» (із виступу М. Сарапій у запорізькому Центрі журналістської солідарності під час зустрічі з циклу «Місцеві медіа: творчі надбання і перспективи», 02 грудня 2024 року).

Наведене засвідчує, що праця М. М. Сарапій пропонує цілісне бачення медіатизації пам'яті як багаторівневого процесу. Авторка не просто заповнює наукові прогалини, а системно розкриває комплексний механізм медіатизації – від інституційно-правових засад Українського інституту національної пам'яті та національних музеїв до алгоритмів соціальних мереж, цивільного активізму й залученості авдиторії. Особливо цінним є те, що крізь призму цифрової екосистеми «Меморіал» та практичний досвід запорізького каналу «МТМ» дослідниця наочно демонструє, як щоденна робота регіональних журналістів і медіаактивістів стає надійним фундаментом для збирання задокументованої правди та конструювання монолітного національного пантеону пам'яті.

Теоретико-методологічна база дисертації вирізняється міждисциплінарним підходом, що поєднує класичні концепції *memory studies* (М. Гальбвакс, П. Нора, Я. Ассманн, А. Ассманн, Дж. Олік) та сучасні медіазнавчі теорії медіатизації й цифрового повороту (А. Хепп, А. Госкінс, С. Гьярвард та ін.).

Дисертантка продемонструвала належне володіння науковим інструментарієм. Особливої уваги заслуговує розмежовування теоретичних понять: авторка чітко розрізняє **історичну пам'ять** (як інтелектуальну, сегментовану реконструкцію минулого, зосереджену на змінах) та **колективну пам'ять** (як інформаційний потік, що зберігає значення подій для групи через подібність досвіду). Уточнення їхнього перетину в понятті **колективної історичної пам'яті** дозволяє глибше зрозуміти, як історичні факти стають надбанням колективної свідомості саме через процеси медіатизації.

Застосування ретроспективного, порівняльного методів, елементів типологізації, якісного кейс-стаді (платформа «Меморіал», запорізьке регіональне мовлення) та емпіричного соціологічного опитування (403 респонденти) забезпечило репрезентативність і достовірність одержаних результатів.

Наукова новизна дослідження є вагомою та концептуально вивершеною. Вона систематизована в таких ключових положеннях:

1. Запропоновано авторську трикомпонентну модель медіатизації історичної пам'яті:

- *Когнітивний вимір*: забезпечення фактологічного й інформаційного складника через журналістські наративи, мультимедійні історії та цифрові архіви.
- *Комунікаційний вимір*: охоплення простору пам'яті через поєднання традиційних і цифрових медіа за комунікаційною моделлю PESO (Paid, Earned, Shared, Owned).
- *Соціокультурний вимір*: формування націєтворчої ідентичності, громадянської солідарності та здатності до спротиву.

Доведено, що ці виміри функціонують у вертикальному (державні інституції, УІНП, цифрові платформи) та горизонтальному (ініціативи «знизу», громадські організації, родичі полеглих, локальні спільноти Запоріжжя) напрямах.

2. Концептуалізовано цифрові платформи та алгоритми як «агентів пам'яті»:

- досліджено ефекти «цифрового повороту», мережевого «живого архіву», а також загрози алгоритмічної цензури (тіньові бани, «фільтр-бульбашки») та штучного інтелекту як автономного суб'єкта інтерпретації минулого.

- обґрунтовано перехід від пасивного вшанування до активної форми громадянського спротиву (що підтверджено соціологічними даними: якщо загальну історичну інформацію регулярно поширюють лише 10,4% користувачів, то контент про сучасну війну репостять 51,1%).

3. Класифіковано нові комеморативні практики та їхню медіатизацію: авторка виділила й систематизувала новітні групи комеморації: персоніфіковані обряди («Вишита стрічка пам'яті», «Стіл пам'яті», Загальнонаціональна хвилина мовчання), вшанування через добру справу / соціальний бізнес (кав'ярні, премії, «Протасів Яр»), візуалізацію втрат через арт-об'єкти («шолом пам'яті» В. Гераскевича, інсталяції), створення спеціалізованих цифрових архівів (з QR-кодами на місцях пам'яті) та інструменти соцмереж (хештег-меморіалізація).

4. Розкрито практичну роль ключових інституцій та екосистем:

- на основі аналізу нормативно-правової бази (Додаток А) та нормативних розробок (Додаток Д) доведено провідну роль Українського інституту національної пам'яті (УІНП) у створенні етичних стандартів меморіалізації (зокрема аналіз «10 принципів меморіалізації», серед яких людиноцентричність, правдивість, інклюзивність та незаангажованість);

- на основі кейс-стаді та ексклюзивного інтерв'ю з Гаяне Авакян (Додаток Е) детально проаналізовано Платформу пам'яті «Меморіал» як цілісну соціокомунікаційну екосистему, яка реалізує перехід від знеособленої статистики до персоналізованого сторітелінгу через мережеву дистрибуцію та партнерства з понад 40 медіа.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів у розробці комунікаційних стратегій для меморіальних інституцій і локальних медіа, у навчальних курсах з журналістики та *memory studies*, а також у практичній діяльності медіа при створенні етичного історичного медіаконтенту.

Структура дисертаційної праці М. М. Сарапій розроблена із дотриманням принципів системності, логічної послідовності та взаємозв'язку теоретичних і

прикладних компонентів. Дисертація складається з трьох основних розділів, підсумкових висновків (с. 181–190), списку використаних джерел (с. 191–216) та додатків (зі с. 217).

Структурна побудова роботи чітко відображає концептуальну логіку розв'язання поставлених наукових завдань.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження медіатизації історичної пам'яті» присвячено вивченню концептосфери *memory studies* у міждисциплінарному полі. Здобувачка обґрунтовує теоретичні засади медіатизації в соціальнокомунікаційній парадигмі та розкриває сутність «цифрового повороту», що визначає нові формати побудови колективної пам'яті в мережевому середовищі.

Розділ 2 «Структурно-функціональний вимір комеморативних практик у соціальнокомунікаційній парадигмі» розкриває методологічний інструментарій дослідження, аналізує нормативно-правові та інституційні чинники поширення історичної пам'яті в Україні, а також містить ґрунтовну соціологічну інтерпретацію сприймання, інтерпретації та поширення історичної інформації в умовах повномасштабної війни авдиторією соціальних медіа.

Розділ 3 «Форми та напрями медіатизації історичної пам'яті в медіа» представляє прикладну цінність дисертації. Авторка реалізовує якісне кейс-стаді платформи пам'яті «Меморіал» (memorial.ua) як моделі нової культури пам'яті та системно досліджує специфіку локальної медіатизації пам'яті у прифронтовому регіоні (зокрема на прикладі Запорізького регіонального каналу «МТМ»).

Додатки роботи істотно підсилюють наукову та практичну аргументацію здобувачки, виступаючи важливим джерельним підґрунтям: додаток А систематизує нормативно-правову базу України у сфері політики національної пам'яті; додатки Б, В, Г демонструють цифрові інструменти та карти Національного музею Голодомору-геноциду; додаток Д систематизує «10 принципів меморіалізації» від УІНП, формуючи етичну рамку медіатизації;

додаток Е (інтерв'ю з керівницею Платформи «Меморіал» Гаяне Авакян) забезпечує практичну верифікацію висновків щодо функціонування цифрових екосистем пам'яті та етики поширення чутливого контенту.

Апробація результатів праці є повною та репрезентативною: здобувачка має 13 наукових публікацій (із них 4 статті у фахових виданнях України та 9 матеріалів апробаційного характеру).

Важливим свідченням системності та високого наукового статусу дисертації є її безпосередня включеність у виконання пріоритетних науково-дослідних робіт. Дослідження виконано в межах кафедральної НДДКР УкрІНТЕІ № 0123U102824 (від 06.07.2023 р.) «Україна в просторі соціальних комунікацій: тренди, кейси, стратегеми розвитку» (витяг з протоколу № 2 кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності від 21 грудня 2023 року), а також госпдоговірної теми № 1/24 (номер держреєстрації 0124U001070) «Наукове обґрунтування комунікаційних стратегій, прикладних соціально-комунікаційних технологій у кризових комунікаціях громадських ініціатив, регіональних мікромедіа» (наказ № 75 від 29.02.2024 року). Окрім того, у 2024 році М. М. Сарапій виступала виконавцею фундаментальної НДР № 2/24 (номер держреєстрації 0124U000753) «Соціальнокомунікаційні механізми дискурсу деколонізації в умовах війни: український та глобальний контексти», що фінансується за рахунок коштів загального фонду державного бюджету (наказ № 17 від 22.01.2024 року). Це підтверджує прикладну спрямованість та безпосередню відповідність наукового доробку здобувачки сучасним державним і регіональним запитам у сфері медіакомунікацій.

Зберігаючи високу позитивну оцінку праці, у порядку наукової дискусії варто висловити декілька зауважень та питань:

1. Як свідчать матеріали інтерв'ю з Гаяне Авакян (Додаток Е), Платформа «Меморіал» періодично стикається з некоректним запозиченням контенту іншими медіа та акаунтами в соцмережах без належного посилання на

джерело. Як, на думку здобувачки, журналістська спільнота регіональних і загальнонаціональних медіа може врегулювати це питання у площині саморегулювання та дотримання Етичного кодексу, коли йдеться про чутливий контент полеглих героїв?

2. У висновках зазначається, що український сегмент соцмереж та локальні медіа є простором «пам'яті знизу» (децентралізованої та надзвичайно емоційної), тоді як державні інституції (УІНП) формують вертикальний вектор. Як уникнути ризику конфлікту між офіційними комеморативними стандартами (наприклад, принципом *«стриманості та виваженості»* з Додатка Д) та стихійними, гіперемоційними цифровими акціями громадян і локальних спільнот у соцмережах?

3. У підрозділі 2.3 авторка пише, що *«обсяг вибірки (403 респонденти) повністю відповідає класичним стандартам... забезпечення похибки ±5%»*. Проте далі прямо зазначається, що 72,2% опитаних – жінки, 80,4% мають вищу освіту, 18,9% – науковці/доктори/кандидати, а поширення йшло через чати ЗНУ, ХДАК, ЗВО та ТРК «МТМ». Відповідно, ця вибірка не є загальнорепрезентативною для всього населення України (вона зміщена в бік жінок, молоді/викладачів, освічених людей та мешканців Запоріжжя/прифронтових зон), тож за соціологічними номінаціями є стихійною (доступною) або цільовою вибіркою. Певно, уточнювальною була б теза про те, що вибірка є цільовою (стихійною онлайн-вибіркою), яка відображає специфіку активної, високоосвіченої та медіаграмотної цифрової авдиторії (зокрема прифронтового регіону та академічної спільноти).

У цьому ж підрозділі зустрічаються деякі повтори та огріхи дублювання. Наприклад, двічі поспіль повторюється абзац на *стор. 112 – 113*: *«Переважна більшість знають про цю акцію 87,8 % опитаних... Обидва дослідження підкреслюють кілька важливих моментів...»*. Двічі поспіль повторюється абзац

перед Таблицею 2.1: *«На відкрите запитання про медіа, з яких респонденти беруть історичну інформацію було отримано 128 відповідей із 403 учасників...»*.

4. У теоретичних підрозділах дисертації (зокрема підрозділ 1.1) здобувачка часто послуговується транслітерованою номінацією «memory studies». Не заперечуючи міжнародного статусу цієї понятійної категорії, зазначимо, що вживання питомих українських термінів «студії пам'яті» або «дослідження пам'яті» сприятиме гармонізації концептуально-понятійного апарату українського журналістикознавства та культурі українськомовного тезаурусу.

При цьому наголошу, що висловлені зауваження і коментарі не присаджують наукової цінності дослідницької праці – актуальної, світоглядно значущої та результативної. Вважаю, дисертантка впоралася з імперативами корпусу завдань роботи. Цінно, що у підрозділі 3.2 авторка вдало поєднує аналіз інституційних, громадських та освітніх практик збереження пам'яті в умовах війни. Важливим є висвітлення реальних кейсів залучення наукових спільнот до творення медіаконтенту – зокрема, інформаційно-комунікаційної кампанії з деколонізації та деокупації, реалізованої на базі факультету журналістики Запорізького національного університету, а також залучення науковців ЗНУ як експертів до медіапроєктів ГО «Гуляйпільські старожитності». Це демонструє синергію академічного середовища, мікромедіа та громадського сектору у формуванні національного наративу стійкості.

Окремо варто відзначити уважність здобувачки до дрібних, але вельми репрезентативних деталей цифрового середовища. Зокрема, у підрозділі 3.2 авторка аналізує кейс використання перекладу пісні з фільму «Весна на Зарічній вулиці» у блозі taranenko_vibe та описує неоднозначну реакцію авдиторії й активність анонімних профілів. Як рецензент (і безпосередній учасник і спостерігач цієї дискусії в Instagram), можу підтвердити високу точність та релевантність висновків дисертантки. Вказаний допис дійсно спровокував виразний резонанс: позитивні оцінки українського перекладу (зокрема, мій

власний коментар із підтримкою пісні зібрав близько 300 вподобайок і 8 дискусійних субкоментарів) зіштовхнулися із виразним супротивом та дискусіями з боку анонімних акаунтів. Це наочно доводить, що зафіксований у дисертації механізм рефлексії та «зіткнення наративів» у коментарях є дійсним живим процесом формування сучасної локальної ідентичності прифронтового міста.

За здійсненим аналізом пропонованого до захисту дослідження від формулювання теми й означення суті проблеми до розбору науково-теоретичних питань, порушених у ньому, маю усі підстави стверджувати: дисертація М.М. Сарапій «Медіатизація історичної пам'яті в умовах російсько-української війни» є самостійною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису, містить оригінальні науково обґрунтовані результати і наукові положення, що, дійсно, представляють цінність для української журналістської науки. Відповідає вимогам до дисертацій, що подаються на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань – 06 Журналістика за спеціальністю 061 – журналістика. Автор дослідження, Сарапій Мар'яна Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі журналістики.

Рецензент:
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор факультету журналістики
Запорізького національного університету В. А. Ковпак